

Bácsmegi Gábor AZ ALFÖLD „PIRAMISAI”, A KURGÁNOK

A magyar Alföld sík vidékéhez hozzátartoznak a folyók, vízfolyások természetes módon kialakult magasabb térszínei. Olykor ez a magasság csak fél vagy egy métert jelent, de az alföldi ember számára mégis szembeötlő. Ugyanez még igazabb a mesterséges úton keletkezett dombokra, halmokra, melyek népi elnevezése főként halom, hegy, esetleg domb, míg a közkeletűbb kunhalom már később keletkezett, viszont jóval elterjedtebbé vált.

A népi emlékezet szerint olykor egy-egy korábbi katonai betörés, portya áldozatait vagy éppen pórul járt támadóit temették a halmok alá. Így született a rác- török-, illetve tatárhalom elnevezés.

Milyen célt szolgálhattak ezek az építmények? Az emberi fantázia sokszor hatalmas kincsekkel eltemetett, az egyiptomi piramisokhoz hasonló sírokat képzel a halmok alá! Azonban a kiemelkedések egy része nem is sírhalom, hanem ún. lakóhalom vagy tell. Ezek a folyamatos, több száz éves egy helyben lakásnak köszönhetően alakultak ki, mert a feltöltődés akár több méter vastagságú rétegsort is eredményezhetett. Gondoljunk csak arra, hogy a mai városok is valójában ilyen tellek, hiszen minden város alatt ott a középkori vagy éppen a római előzménye, sokszor 3-4 méterrel mélyebben, mint a mai utcák szintje. A tellek az újkőkor középső és késői időszakában (kb. Kr. e. 5400–4400), valamint a korai és a középső bronzkorban (kb. Kr. e. 2700–1400) éltek virágkorukat.

A halmok kisebb részét a középkorban emelték, és a települések közti határok kijelölésére vagy megfigyelőhelyekként, őrhalmokként használták. Sokszor nem is volt szükség új halom emelésére, elég volt a már meglévőt használni.

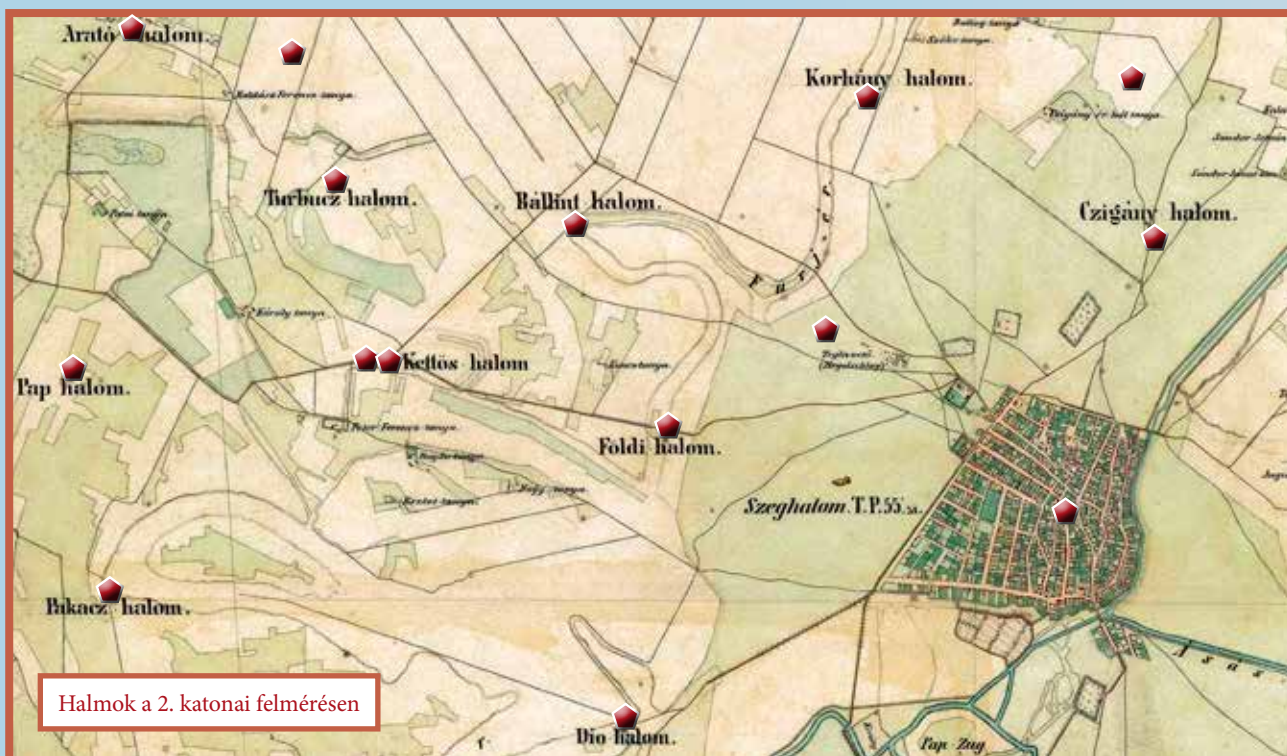
A nagy méretű alföldi halmok egy része azonban az, aminek a néphagyomány is tartja: temetkezési ha-

lom, más néven halomsír vagy kurgán. Ebben az esetben az elhunyt fölé emeltek földhalmot, néha akár több mint 10 méteres magasságban.

A régi térképek elemzése alapján elmondható, hogy akár komplett kurgánmezők is uralták az Alföld bizonyos területeinek tájképét. Az első kurgánok a Kr. e. 4. évezredben jelentek meg a Kárpát-medencében, amikor is egy, a keleti füves pusztákról származó népesség hozta magával ezt a temetkezési formát. Általánosan elmondható, hogy a központi sírkamrát fával bélelték ki, prémekkel és bőrökkel – melyeket olykor festettek is – borították be. Szintén

Az Alföld területén a mai legmagasabb kurgán a Békésszentandrás határában álló Gödény-halom, ami 12 méter magas. Sajnos az intenzív mezőgazdasági művelés sok halmot pusztított el. Az 1782–85 között készült, ún. első két katonai felmérésen számtalan olyan kurgánt lehet megfigyelni, amelyek ma már teljesen eltűntek, szétszántották őket. A kurgánokat a homokbányászat sem kímélte, illetve a tsz-ek idején szándékosan is sokat szétromboltak, hogy ne akadályozzák az egybefüggő művelést.

A Dió-halom Szeghalom határában

Halmok a 2. katonai felmérésen

jellegzetes szokás a holtak mellé tett vörös színű okker (hematit) is. Az egyéb leletek száma csekély, csak nagy ritkán került egy-egy edény, ékszer vagy rézből készített fegyver – csákány vagy kés – a sírba. (Ebben az időszakban jelent meg az ezüst először a Kárpát-medencében.) A holttestet általában felhúzott lábbal temették el (alvó- vagy magzatpózban). Néhány esetben a koponyán vagy a testen a vörös okkerfesték nyomai is láthatók. Olykor akár több holttest maradványait is meg tudták figyelni a feltárások során. Magát a halmot a temetési szertartás után, a sírkamra befedését követően emelték a sírra, mely a mérete alapján igen komoly közösségi összefogással jöhetett csak létre.

A sírokban talált leletek szégyenessége megtévesztő lehet, hiszen nem tudhatjuk, akkoriban milyen értéke lehetett egy-egy prémnek vagy bőrnek. Még az is lehet, hogy a legnagyobb értéknek négy lába volt, hiszen egy pásztornépről be-

szélünk, mely valószínűleg komoly méretű szarvasmarhacsordákat legeltetett.

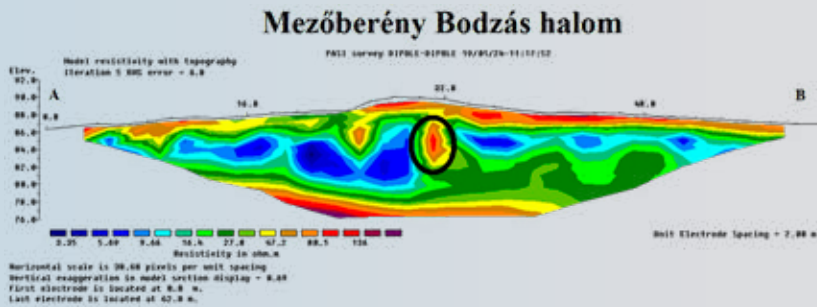
A régészet számára ennek a folyton mozgó, vándorló pásztornépnak nem egyszerű a kutatása: jószerével csak a temetkezéseiket ismerjük, sajnos eddig még nem sikerült azonosítani egyetlen, ehhez a néphez köthető települést sem. Az eltemetettek csontjain végzett antropológiai vizsgálatok egy robusztus alkatú, térségünkben ritkán előforduló embertípust mutattak ki. A Kárpát-medencébe újonnan érkező népekkel keveredve, valószínűleg a bronzkor elejére teljesen beolvadtak a formálódó új bronzkori közösségekbe, elveszítve a halmok alá történő temetkezési szokást is.

Az őskori halmokat a későbbi korszakokban is előszeretettel vették igénybe. Sokszor használták temetődombként a vaskorban, a szarmata és a gepida időkben is, sőt az

Az eddig feltárt halmok alapján megállapítható, hogy a kurgánok mérete és a bennük talált „kincsek” között nincs arányosság, így feltételezhető, hogy az elhunyt rangját nem a mellé temetett értékek mennyiségével, hanem inkább a fölé halmozott föld nagyságával szándékozták jelezni.

Vésztő-Mágó, egy tipikus tell

A Bodzás-halom metszete, középen a központi sírkamrával (készítette: Virók András)

Árpád-korban beinduló keresztény térhódítás is szívesen létesített templomokat rajtuk.

Régészeti szempontból a halmok kutatása nem éppen könnyű feladat, már maga a földmunka mennyisége is igen hatalmas egy-egy ép példány esetében, pláne akkor, amikor a feltárás után vissza is kell állítani az eredeti állapotába. Sok esetben ritka növénytakarások találhatók meg a mezőgazdaság által megkímélt halmokon, így a természetvédelmi hatóság is korlátozza a kutatást. Gyakorlatilag akkor van esély újabb kurgán vagy annak központi sírjának feltárására, ha valamilyen beruházás veszélyezteteti, vagy a mezőgazdaság miatt eltűnt halom központi sírjára bukkan a régész. A roncsolásmentes geofizikai vizsgálatok is sokat segíthetnek egy-egy halom kutatásában, bár nem minden kérdésünkre adhatnak választ.

Bár a Dunántúlon is rengeteg halmos temetkezést ismerünk, ezek azonban későbbi idősakra, főképpen a vaskorra jellemzők, míg az alföldi területeken a késő rézkori kurgánok a jellemzők. Sajnos a védettség dacára zömük folyamatosan pusztul, olykor az erózió, még gyakrabban az emberi tevékenység miatt. Újabb kutatásuk jó néhány kérdést válaszolt meg, azonban még így is keveset tudunk ennek a keletről jött népességnek mindennapi életéről. Ezért is érdekünk megőrizni őket az utókornak!

A vaskúti halmok

Mezőberényben Virók András geofizikai módszerekkel kutatta a Bodzás-halmot, melyen egy középkori templom is található. Bár a fő vizsgálat tárgya a templom állapota volt, olyan módszert választott, mellyel a halom központi sírja is felderíthetővé vált. Így sikerült azonosítani a kurgánhoz tartozható központi sírkamrát is, sőt, a mérési eredmények alapján még az is előfordulhat, hogy a halom alatt két kamra is található.

A Békésszentandrás határában álló Gödény-halom

